

Nyugati jog

Szerző: FEKETE Balázs

Affiliáció: egyetemi docens, ELTE ÁJK; tudományos főmunkatárs, TK JTI

Rovat: Jogösszehasonlítás

Rovatszerkesztő: FEKETE Balázs

Lezárás dátuma: 2021.12.06

Idézési javaslat: FEKETE Balázs: „Nyugati jog” in JAKAB András – KÖNCZÖL Miklós – MENYHÁRD Attila – SULLYOK Gábor (szerk.): Internetes Jogtudományi Enciklopédia (Jogösszehasonlítás rovat, rovatszerkesztő: FEKETE Balázs) <http://ijoten.hu/szocikk/nyugati-jog> (2022). Konkrét szöveghelyre való hivatkozáshoz javasoljuk a szövegbeli bekezdésszámok használatát, pl. [8] vagy [12]–[18].

A nyugati jog (droit occidental) koncepcióját René David vezető francia komparatista dolgozta ki az 1950-es évektől. Ennek lényege, hogy noha technikai szinten számos ponton eltér egymástól a kontinentális jog és a common law, e rendszereket mégis összekapcsolja több tényező (a kereszténység morális elképzelései, a liberális demokrácia alapelvei és a kapitalista gazdasági szerkezet), ezért akár nyugati jogként is hivatkozhatunk rájuk. A kritikák hatására az eredeti elképzelést feladja David az 1950-es évek végére, de 1961-ben újra megfogalmazza a nyugati jog elképzelését, immár a jogállam és a joguralom értékét a középpontba állítva. A szócikk a nyugati jog koncepcióját mutatja be David életművének elemzésén keresztül, és amellet érvel, hogy a nyugati jog elképzelése David jogfilozófiai meggyőződésére vezethető vissza. Másrészt a szócikk arra is rá kíván mutatni, hogy a jogállam és a joguralom gondolatának hangsúlyozása napjainkban is releváns, amikor egyre inkább civilizációs tömbökön alapuló jogi tradíciók uralják a világ jogi térképét.

Tartalomjegyzék

- 1. A jogrendszerek osztályozása**
- 2. A nyugati jog (droit occidental) fogalma René David életművében**
- 3. David koncepciójának elemzése**
 - 3.1. A személyes meggyőződés hatása
 - 3.2. A jogfilozófus David
 - 3.3. Kapcsolat a nyugati jog koncepciójának más felfogásaival
 - 3.4. A nyugati jog fogalmának kritikái
- 4. A nyugati jog kortárs relevanciája**
- 5. JEGYZETEK**

1. A jogrendszerek osztályozása

[1] A világ jogrendszereinek csoportosítása (->a jogrendszerek osztályozása) a XX. századi

jogösszehasonlítás egyik fontos témája, mely nagy jelentőséget kapott a második világháború lezárását követő időszakban.^[1] A két nagy világhatalmi és ideológiai tömb politikai és katonai szembenállása ugyanis előtérbe állította az eltérő ideológiákra – nagy vonalakban: liberális demokrácia és marxizmus-leninizmus – felépülő jogrendszerek összevetésének kérdését is, és így megteremtette a jogrendszerek világméretű csoportosításának tudományos igényét (*legal taxonomy*), ami e korszak nemzetközi komparatiztikájának egyik vezető témájává vált.^[2] A jogrendszerek osztályozásának évtizedes kutatása a jogösszehasonlítás belső, elméleti és fogalmi fejlődésére is inspirálóan hatott, jelentős szerepe volt abban, hogy a komparatisták a jogösszehasonlítás módszertani és elméleti kérdéseinek – például milyen csoportképző elemek alapján lehet a nemzeti jogrendeket nagyobb csoportba sorolni; elégséges-e ennek során kizárólag a jogi jelenségekre támaszkodni; mi a szerepe a történelemnek és az ideológiának egy adott jogrendszer arculatának kialakulásában, lehetséges-e a jogrendszerek többszintű osztályozása – kutatása felé fordultak.

[2] A jogrendszerek csoportosításáról számos eltérő elképzelést publikáltak és vitattak meg az összehasonlító jog kérdései iránt fogékony szerzők,^[3] és noha ezek – természetesen – sok ponton eltértek egymástól, az angol-amerikai *common law* (->a *common law* jogrendszerek) és a kontinentális vagy civiljogi rendszerek (->a *kontinentális* jogrendszerek) markáns szembeállítás viszonylag állandó elemnek tekinthető ebben a diskurzusban. E megkülönböztetés állandóságát nem nehéz megmagyarázni, hiszen e jogrendszerek történelme, különös tekintettel kapcsolatukra a római joggal, a bírói szerepfelfogásról vallott nézeteik, bevett jogi gondolkodási mintáik és a kodifikált jogszabályokhoz való viszonyuk önmagukban elegendőnek tűntek egy ilyen éles elválasztás megalapozásához. Mindezt tovább erősítette, hogy mind a kontinentális, mind a *common law* rendszerek jogászsága meglehetősen tartózkodó volt egymás megismerésének irányába, és ennek az attitűdnek a megváltoztatásában éppen a jogösszehasonlítás mozgalmának XX. századi, európai kibontakozása érte el az első eredményeket a Nemzetközi Összehasonlító Jogi Akadémia égisze alatt és olyan professzoroknak köszönhetően, mint például a párizsi Lévy-Ullmann.

[3] E szellemi környezetben különösen szokatlanul hathatott, hogy René David – a korábban Rómában és Cambridge-ben is tanulmányokat folytató – párizsi francia professzor, miután egy súlyos sebesülést követően leszerelt a második világháború végén, már 1950-ben a *common law* és a kontinentális jog egysége mellett érvelt, és a hatvanas években új érvek segítségével kívánta elképzelése érvényességét fenntartani. E szócikk David megközelítését kívánja bemutatni, elsőként részletesen elemezve azt, majd pedig arra reflektálva. Csak remélni lehet, hogy e szerény szócikkkel leróhatjuk tiszteletünket a második világháború utáni időszak jogösszehasonlításának egyik vitathatatlanul jelentős személyisége és nagy alakja előtt magyar nyelven.

2. A nyugati jog (*droit occidental*) fogalma René David életművében

[4] David elsőként az 1950-ben megjelent *Traité élémentaire de droit civil comparé* című művében tér ki a nyugati jog jelenségére. Megközelítése alapvetően civilizációs szemléletű, ami azt jelenti, hogy a nyilvánvalóan eltérő jogi rendelkezések mögött álló történelmi-kulturális közösségre tekint. Noha a *common law* és a kontinentális jog technikai eltérései tagadhatatlanok, David szerint az e jogok sokszínűsége mögött rejlő ideológiai elemek terén már messze nem ennyire szembeszökő a különbség.^[4] Az ún. nyugati társadalmak jogrendszereit ugyanis összeköti, hogy jelentős hatást gyakoroltak rájuk a kereszténység morális elképzelései, a liberális demokrácia alapelvei és a kapitalizmus struktúrái.^[5] Ezek alapján David szerint ideológiai síkon igazolható a *common law* és a kontinentális jogok egyesítése az ún. nyugati jog (*droit occidental*) fogalmában. David érvelése azt is nyilvánvalóvá teszi, hogy számára a jog jelenségének ideológiákkal átszőtt filozófiai dimenziója lényeges, és az összehasonlítás során elkerülhetetlen csoportképzésnél is ennek szán döntő, jellegadó szerepet.^[6]

[5] A megközelítőleg egy évtizeddel később készült tanulmányában – *Létezik-e nyugati jog?*^[7] – már nem tartja fenn korábbi érveit, ugyanakkor a nyugati jog fogalmát nem veti el. A korábbi történeti-

kulturális nézőpontot részben feladva jogfilozófiai megközelítésre tér át, és ez alapján érvel a nyugati jog egysége mellett – szemben a széles körben osztott, jogtechnikai szempontokon alapuló megkülönböztetésekből kiinduló hagyományos felfogással.^[8] E jogfilozófiai kiindulópont kiválasztását az teszi David szerint szükségessé, hogy a szovjet és szocialista jogtudományban, mely a marxizmus-leninizmus hivatalos filozófiáján alapul, a két nagy nyugati jogrendszert rendszeresen összevonják a „»burzsoá jogok« megbélyegző jelzője alatt”.^[9] David szerint ez a marxista megközelítés azonban nem a pusztán ismerethiányon és alábecsülésen alapul, hanem a szovjet és kelet-európai komparatisták eltérő – marxista–leninista alapokra épülő – szemlélete teszi lehetővé, hogy a kontinentális jog és a *common law* kétszatusát megkérdőjelezzék. Ez pedig akár a nyugati szerzőket is inspirálhatja, mert lehet, hogy a vasfüggönytől keletre tevékenykedő kollégáik valami olyat vettek észre, amit az ő előítéleteik és beidegződéseik eltakarnak előlük.

[6] David szerint ezért a nyugati jog létét érdemes jogfilozófiai megfontolások tárgyává tenni, amelynek kulcsa az ún. funkcionális^[10] szemlélet. E nézőpont számára „a jog inkább akként jelenik meg, mint egy bizonyos civilizáció kifejeződése, amely inkább megfelel egy, az emberi viszonyok rendezésére vonatkozó felfogásnak és egy meghatározott igazságérzetnek, semmint normák összességének”.^[11] E ponton jól érzékelhető, hogy David gondolkodásának középpontjában a jog jelensége összekapcsolódik az emberi és társadalmi viszonyok elrendezésével, annak milyenségével és minőségével, és így számára a jog többé nem egyszerű technikai szabályösszesség, hanem az emberi társadalom megfelelő rendezését biztosító garancia. Az is érhető, hogy ez alapján miért az ideológiai elemek fontossága kerül felfogása középpontjába: az ideológiákban ugyanis, legyenek azok nyugatiak vagy keletiek, a társadalmi szerveződés milyenségére vonatkozóan koherens elképzeléseket találhatunk.^[12]

[7] E jogfilozófiai megközelítés természetesen vezet Davidot korábbi felfogása elutasításához. „Ma már nem tartom fenn ezt az álláspontot”^[13] – írja. Véleménye szerint a nyugati jog egysége szempontjából sem a liberalizmus alapelvei, sem a kapitalizmus, sem a keresztény erkölcs öröksége nem lényeges, hanem egy másik tényező felé kell fordulni. Ez pedig a jog szupremáciájának gondolata, azaz a *rule of law* és a *Rechtsstaat* elképzelése. David így ír erről:

Ami számomra ma a „nyugati” civilizáció jellemzése szempontjából lényegesnek tűnik, az annak a szerepnek az értelmezése, amit a Jog a társadalomban betölt. Nekünk, nyugatiaknak, van egy eszményünk: egy olyan társadalom képe, amelyet a lehető legteljesebben – amennyire lehetséges – a jog szabályoz. Ilyenkor a „jog” szót nagybetűvel írjuk, mint ahogy nagybetűvel írjuk az Állam, az Igazság, az Egyház, vagy az Erkölcs szavakat is. Eszményképünk a jog uralma, vagyis a *rule of law*. Ez az eszménykép napjaink társadalmában kétségkívül többé-kevésbé tökéletlenül valósult meg, de törekszünk ennek megvalósítására, és csakis anarchiát, zsarnokságot és káoszt tudunk elképzelni egy olyan társadalomban, amelyik visszautasítaná a jog eszméjét.”^[14]

Hangsúlyozni kell, hogy e felfogás érvényessége különösen a marxista jogideológiával összevetve válik nyilvánvalóvá, hiszen Marx tanításainak fényében a jog csak egy átmeneti jelenség lehet, mely leginkább nevelő – azaz a lakosságot a szocialista társadalom fejlődésének irányába terelgető – szereppel rendelkezik.^[15]

[8] A nyugati jog e közössége természetesen nem jelenti a *common law* és a kontinentális jog közötti különbségek tagadását. Azonban David meggyőzően érvel amellett, hogy e különbségek folyamatosan csökkennek, például felhívja a figyelmet arra, hogy a *common law* és a kontinentális közjog és magánjog között hosszú évszázadokig fennálló, alapvetően az eltérő fejlettségi szintben kicsúcsosodó különbségek eltűnőben vannak, és a jóléti állam modelljének terjedése is segíti ezt a folyamatot. Azaz David szerint a két nagy jogcsalád közötti konvergencia^[16] léte tény, és ez a folyamat hosszabb távon

technikai szinten is közelebb fogja hozni az azonos filozófiai alapra épülő kontinentális jogot és a *common law*-t.^[17] A jogfilozófiai szintű közösség David szerint tehát a jogtechnikai jellegű különbségek elhalványodását is előidézheti a jövőben, mint ahogy azt a XX. század óta már láthatjuk is.

[9] Lezárásként érdemes még utalni arra, hogy noha ez a szöveg 1961-ben jelent meg, szerzője már ekkor komolyan számol az európai integráció hatásaival. David szerint ugyanis „ma már a közeledésnek olyan vágya létezik, amely fél évszázada még nem létezett semmilyen mértékben”.^[18] Ez a vágy döntően a korábbi időszakot jellemző tudatlanság megszűnésén és a kölcsönös megbecsülés érzésén alapul. Ebben az értelemben pedig a nyugati jog koncepciója normatív értelmet is nyer, mely egyáltalán nem idegen annak filozófiai alapjaitól, ugyanis ha a „megértés és közeledés”^[19] képes megfelelő hajtóerővé válni, akkor a nyugati jog egysége akár a jogfilozófiai rétegen is túlmutató valósággá válhat. Különösen azért lehet erre szükség, mert ezt az eszményt – érvel David – a politikai rezsimiek irányából folyamatos fenyegetések érik. Tehát David nemcsak rámutat a jogösszehasonlítás eszköztárával a két nagy európai jogcsalád közötti absztrakt hasonlóságokra, hanem azok további egységesülését kívánatosnak is tartja.

[10] 1965-ben jelent meg David több nyelvre is lefordított, számos kiadást megélt és nagy figyelmet kapó alpműve, *Les grands systèmes de droit contemporains* címmel.^[20] E kötet elkülönítve tárgyalja a római-germán és a *common law* jogcsaládot, de a bevezetőben David utal a „két család közötti kapcsolatokra”.^[21] Három pontot érint röviden, melyek szerinte összekapcsolják a két nagy jogcsaládot. Jogtörténeti értelemben mindkét jogcsaládra hatott a keresztény erkölcs, a reneszánszt követően pedig ezt kiegészítette az individualizmus, majd az annak politikai kereteket adó liberalizmus és azt a jog világába átültető alanyi jogok koncepciója. Megjelenik a jogfilozófiai dimenzió is, mivel David ismét jelzi, hogy „alapjában véve mindkét jogterületen gyakran találkozunk a kérdések igen hasonló, azonos igazságésmétől sugallt megoldásával”.^[22] Végül, új érvként – ami azt sugallja, hogy Davidot folyamatosan foglalkoztatta ez a kérdés – megjelenik a hibrid vagy [->vegyes jogrendszerekre](#) történő hivatkozás is, mivel ezek léte is alátámasztja, akár technikai értelemben, hogy nem átjárhatatlan a két nagy jogcsalád közötti történelmi és technikai távolság.^[23]

3. David koncepciójának elemzése

3.1. A személyes meggyőződés hatása

[11] A nyugati jog kérdése – véleményem szerint – nem választható el David élettörténetétől és világképétől.^[24] Azaz érdemes annak mikrokontextusára is kitérni, mert ez hozzájárulhat a fogalom kereteinek megértéséhez. Elsőként ki kell emelni, hogy David már fiatalon kilépett a francia jogi kultúra szigorú keretei közül, hiszen 1930-ban, az 1929-ben tett sikeres versenyvizsgáját követően, 24 évesen Rómában, az *Institut international pour l'unification de droit privé*ben folytatott tanulmányokat, majd 1933 és 1935 között Harold Coke Gutteridge meghívására Cambridge-ben tanulmányozta az angol jogot, és ott is szerzett doktori fokozatot a későbbiekben. Ezek a külföldi tanulmányok nemcsak szakmai, hanem kulturális és nyelvi ismeretei fejlesztéséhez is jelentősen hozzájárultak, Angliából hazatérve már az anyanyelve mellett olaszul, németül és angolul beszélt.^[25] Ebben az értelemben David gondolkodása nagyon hamar ki tudott lépni a szigorúan vett nemzeti felfogás és nemzeti jogrend keretei közül, és kora világát az átlagosnál jobban ismerő, nyitott személyiséggé vált.

[12] Valószínűsíthetően az ilyen és hasonló fiatalkori élmények hatására alakult ki benne az az egész életét meghatározó meggyőződés, hogy a jogászoknak túl kell lépniük nemzeti jogrendjeik keretein, és a többi jogrendszer megismerése felé kell fordulniuk. A külföldi jogok megismerése ugyanis megerősítheti a nemzeti jogokkal szembeni szükségszerű kritikai szemléletet és ezzel hozzájárulhat a hazai jog gazdagodásához. Másrészt a külföldi jogokkal foglalkozó összehasonlító tanulmányok elvezethetnek a jog univerzális jellegének felismeréséhez is. Ez pedig akár a *ius gentium* gondolatának újjáéledését is jelentheti, amiben David egyértelműen bizakodott.^[26]

Összegezve: David mélyen hitt a jogok egységesülésének vagy legalábbis közeledésének gondolatában már a második világháborút követően, és ezt az erős meggyőződést alapvetően élettapasztalatai formálták ki benne. A nyugati jog koncepciójának kidolgozása és védelme pedig jól érzékelhetően e meggyőződés egyik fontos megnyilvánulása tudományos életművében. A sors, a személyiség és a tudományos gondolkodás olyan különleges együttállását láthatjuk e ponton, mely nemcsak tudományosan megalapozottá teszi a nyugati jog gondolatát, hanem egyben hitelessé is képviselőjét.^[27] A megalapozottság és a hitelesség ilyen összekapcsolódása pedig megkerülhetetlenné tette David felfogását, még az olyan kortársak szemében is, akik több okból sem értettek vele egyet.

3.2. A jogfilozófus David

[13] Noha Davidet a nemzetközi akadémiai közösség a kortárs jogösszehasonlítás egyik meghatározó és iskolateremtő képviselőjeként tartja számon, mindenképpen jelezni kell, hogy életműve nem szűkíthető le a jogösszehasonlítás területére. Munkásságában több ponton is felbukkan a jogfilozófiai érzékenység,^[28] és ilyen irányú gondolkodásának talán legjobb példája maga a nyugati jog fogalma. A nyugati jog, mint már korábban láthattuk, nem a jog technikai kérdéseire kapcsolódik elsődlegesen, hanem a jog társadalmi szerepéről vallott álláspontja alapján bontja azt ki David, és ezzel már átlép a jog filozófiai és ideológiai kérdéseinek világába.

[14] A hetvenes évek nagy összehasonlító jogi nemzetközi vállalkozása volt a nemzetközi összehasonlító jogi enciklopédia (*International Encyclopedia of Comparative Law*) munkálatainak megkezdése.^[29] E sorozat második kötetének a világ nagy jogfelfogásait bemutató első fejezetéhez David írt előszót, melyben jogfilozófiai szempontból mutatja be a világ nagy jogfelfogásainak osztályozási lehetőségeit. Nem meglepő módon a nyugati jog koncepciójának hatása e szöveg háttérében is jól érzékelhető, és e bevezető olvasható akár a nyugati jog egyfajta jogfilozófiai kontextualizálási kísérleteként is. David végső soron e bevezetésben számot vet azzal, hogy a világban létező különféle jogfelfogások, melyek a jogi kultúrák mélystruktúráit alkotják,^[30] milyen törésvonalak mentén csoportosíthatók és hogyan hathatnak egymásra. Azaz a nyugati jog, ha a világ jogrendszerei teljessége felől közelítjük meg, egyike a világ jogrendszereinek történelmi és kulturális értelemben háttérrel adó, azt meghatározó egyedi jogfelfogásoknak, melynek kontúrjai a többi jogfelfogással összevetve válnak igazán jól láthatóvá.

[15] David szerint e nagy jogfelfogások – azaz a jog legalapvetőbb kérdéseiről vallott elképzelések – három tengely mentén csoportosíthatók. Ki kell emelni, hogy e nézőpontok sosem válnak kizárólagossá egy jogrendszerben, hanem helyesebb inkább egy-egy ilyen megközelítés dominanciájáról beszélni, melynek árnyékában a másik is gyakorolhat valamilyen korlátozott hatást.^[31] Az első ezek közül az a kérdés, hogy a jogot vajon valamiféle társadalomszervezési ideálnak tekintjük-e, vagy pedig csak szükségmegoldás a különféle egyéni és társadalmi konfliktusok megoldásához. Az első felfogáshoz kapcsolódik – nem meglepő módon – a nyugati jog, valamint a vallási jogrendszerek többsége, míg a második a távol-keleti és az afrikai jogrendszerek sajátja, ahol az állami jog csak korlátozott szerepet játszik a társadalmi viselkedést szabályozó többi normarendszer árnyékában. A következő ilyen tengely az a problematika, hogy a jognak inkább a rendező vagy inkább a szankcionáló dimenzióját állítja-e az előtérbe egy jogfelfogás. Amennyiben a rendezőszerep kerül előtérbe, akkor ez magában rejtje a jog szoros összekapcsolódását az erkölcs és az igazság eszméivel, míg ha a szankcióra helyezük a hangsúlyt, akkor a tekintély és a kényszer kerül a középpontba.^[32] E szemszögből a nyugati jog fontos, történelmi léptékű átalakuláson megy keresztül a pozitívizmus modern előretörésével, David szerint ugyanis a *ius commune* gondolata még egyértelműen az univerzális rendezés és az emberi értelem eszményéhez kötődött, és ez azt vallási és morális tekintélytől független alappal ruházta fel, a modern nemzeti jogok ezzel szemben már a jogi szabályok kikényszerítésére és végrehajtására helyezik a hangsúlyt, miközben azok morális alapú, a társadalmi viszonyokat rendező aspektusa jelentősen elhalványul. David arra is rámutat, hogy a *common law* jogrendszerekben, leginkább a bírák kiemelt szerepe miatt, a jog

kevésbé kapcsolódott össze az állami akarattal a modern kor kezdetéig, mint a római-germán jogcsaládban, de a fenti értelemben vett „pozitívalódás” jelei az Amerikai Egyesült Államok jogi kultúrájában már jól megfigyelhetők a XX. század kezdetétől. Utolsóként, a világ nagy jogfelfogásai azon az alapon is elválaszthatók, hogy olyan normaösszeséggént tekintenek-e a jogra, mely előírja, hogyan kell az embereknek viselkedniük, ha az igazságot tartják szem előtt, vagy pedig egyszerűen mint a szabályozás olyan módszereként tekintünk rá, amelyet az állami bíróságok kényszerítenek ki. David szerint e ponton a jogi eljárások, így a jogbiztonság, valamint a magasabb értékek, mint az igazságosság vagy méltányosság közötti választás jelenti a fő megkülönböztetést. A nyugati jog egyik nagy vívmánya a jogbiztonság gondolata, azonban David szerint tartalmibb kérdések felé is el kell mozdulni a társadalom érdekében, hiszen a jogbiztonság önmagában nem lehet elégséges egy társadalom működéséhez.^[33]

[16] Mint látható, David számára egyáltalán nem idegenek a jog elméleti – végső – kérdései. A jog lehet ideál vagy egyszerű technika, törekedhet a viszonyok helyes elrendezésére vagy a szabályok tekintélyalapú betartatására, és hangsúlyozhatja az eljárási jogbiztonságot vagy a tartalmi igazságosságot. E három megkülönböztetés háttérében nem nehéz felismerni David értékszemléletét. Noha minden lehetőséget számba vesz és korrekten bemutat, egyértelmű, hogy David azokkal a felfogásokkal szimpatizál, amelyek a jogban többet látnak egyszerű eszköznél. Ilyen értelemben jogfilozófiai felfogása az ún. értékközpontú vagy axiológiai megközelítéssel kapcsolható össze,^[34] melyek célja a jog értékdimenzióinak vizsgálata, kutatása. Azaz David gondolkodásában egyértelműen található természetjogi jellegű érvelési mintákat,^[35] noha nem tekinthetjük klasszikus értelemben vett természetjogásznak. E szempontból a nyugati jog koncepciója ennek az értékfilozófiai jogi gondolkodásnak kiváló kifejeződése, hiszen a jogállamiság olyan elképzelése, mely szemben áll a zsarnokság és az anarchia gondolatával, egyértelműen azt jelzi, hogy David számára a nyugati jog egy olyan jogi – és morális – ideál megvalósításának kísérletét jelenti a két nagy jogcsaládban (a kontinentális jogban és a *common law*-ban), melyben a jogbiztonság és az igazságosság egymással harmóniában létezhet. Az nyilvánvaló, hogy a jognak vannak és voltak ettől eltérő, történelmileg kialakult felfogásai is, és a nyugati jog ebben a formában sosem valósulhatott meg, az eszmeiség közössége mégis letagadhatatlan a két jogcsaládban.

[17] A nyugati jog koncepciója tehát David életművének egy kevésbé ismert oldalához, a jogfilozófus Davidhoz vezet el minket. David jogfilozófiája egyértelműen értékközpontú, a jogot többnek látja, mint egyszerű eszköznek a társadalmi viszonyok szabályozására – noha szerinte ez a felfogás is teljesen legitim –, és szinte magától értetődően kapcsolja össze, a *ius commune* örökségének jegyében, az igazságossággal.^[36] E megközelítés egyértelműen rezonál a második világháborút követő természetjogi reneszánszra,^[37] mely a náci rezsim működésével vagy általánosabb értelemben az európai totalitáriánus tapasztalattal szemben fogalmazta meg önmagát. Nem szabad e ponton azt sem elfelejteni, hogy David maga is harcolt a második világháborúban és német hadifogságban is töltött hosszabb időt.^[38] David összehasonlító jogi munkássága mögött tehát egy olyan – a klasszikus európai jogelméleti örökség iránt mélyen elkötelezett – jogfilozófiai szemlélet áll, mely nemcsak leírni képes a különféle jogrendszereket, de az azok mögött rejlő ideálokkal is számot tud vetni. E szemlélet pedig a nyugati jog fogalmával gazdagította a összehasonlító jogi irodalmat.

3.3. Kapcsolat a nyugati jog koncepciójának más felfogásaival

[18] Természetesen nem csak David foglalkozott a nagy európai jogcsaládok vagy jogi tradíciók közösségének kérdéseivel. Ebből az irodalomból^[39] kiemelkedik Franz Wieacker göttingeni jogtörténet- és magánjogprofesszor^[40] egy kései munkája, melyben egy közös európai jogi kultúra létezése mellett foglal állást.^[41] Tanulságos Wieacker megközelítését összevetni Davidéval, ezen keresztül ugyanis jobban el lehet helyezni David koncepcióját a kortárs jogtudományi diskurzusban. Wieacker – hasonlóan Davidhoz – alapvetően civilizációs alapon foglalja egységbe a kontinentális jog, a *common law* és a szocialista országok (a cikk alapjául szolgáló előadás 1983-ban hangzott el

Helsinkiben^[42]) jogrendszereit. Álláspontja szerint olyan erős civilizációs kötelék fűzi össze az e jogcsaládokhoz tartozó országokat, beleértve a mai Oroszországot is, hogy indokolt azokat egységesen kezelni jogelméleti nézőpontból. Ezzel természetesen nem tagadja a fennálló különbségeket sem, azok létezését fenntartás nélkül elismeri, csak emellett a kulturális közösség tényét is kihangsúlyozza.^[43] Ez a kulturális közösség pedig egy olyan jogi entitást hoz létre, mely megalapozottan szembeállítható a világ más nagy jogi egységeivel, mint például az iszlám, az indiai vagy a kínai jogi kultúrával. Wieacker szerint e jogi közösség kialakulásában a legfontosabb szerepet a római jog továbbélése, a katolikus egyház jogi gyakorlata, a jogtudomány középkori kialakulása és a *ius commune* megszületése, a racionális természetjog eszméje, a modern állam kialakulása, az idealista jogfilozófia hatása játszotta a történeti korszakokat átfogó kulturális tényezőként.^[44] E jellemzők formálták ki a mai európai jogi kultúra arculatát, melyek az egyes technikai szabályok hátterében is biztosítják a jogi és jogászai gondolkodás nagyfokú egységességét.

[19] E kulturális közösség olyan jellemzők kialakulásához vezetett, melyek állandó – a jogtörténeti korszakokat átívelő – elemként vannak jelen az európai jogi kultúrában. Wieacker három ilyen állandó elemet azonosít: a perszonalizmust, a legalizmust és az intellektualizmust. Perszonalizmus alatt a jog személyközpontúságát érti, mely a klasszikus görögös poliszai óta befolyásolja valamilyen formában az európai jogi kultúra fejlődését. Alapvetően az európai jogok interperszonális jellege, tehát az, hogy a jogviszonyokat mindig személyek – vagy a későbbiekben személyek és intézmények – közötti kapcsolatban képzelik el és építik fel, bizonyítja a perszonalizmus döntő hatását Wieacker szerint.^[45] A legalizmusban az európai jogi kultúrának az a jellemzője érhető tetten, hogy a jog és a többi magatartásirányító és -ösztönző normarendszer elválasztására törekszik, és ily módon próbálja megalapozni annak a külső értékektől független autonómiáját. Wieacker felfogása szerint az így felfogott – a jog és a többi normarendszer szeparációján alapuló – legalizmus nem tekinthető a modern államiság sajátosságának, mert már a római igazságszolgáltatásban is megtalálható volt és átszővi az európai jogi kultúra teljes történetét.^[46] Az intellektualizmus pedig a jogi gondolkodás és a rendszerezett, koherenciára törekvő megismerés elválaszthatatlan kapcsolatára utal – *amor intellectualis*^[47] –, mely mélyen idealista is, hiszen feltételezi azt, hogy a jog mint ismeretanyag, teljességgel és koherens módon elméleti módszerekkel rendszerezhető, feldolgozható. Ez az intellektuális megismerési szenvedély – Wieacker szerint – szintén a klasszikus görögös filozófiájáig vezethető vissza, és szoros kapcsolatban áll az általános igazságosság gondolatilag ismét csak feltárható eszméjével is.^[48]

[20] Érdekes egymással összevetni David és Wieacker megközelítését. Közös bennük, hogy elismerik a nyugati jogrendszerek közösségét, annak ellenére, hogy tisztában vannak azzal, milyen különbségek választják el az e kategóriába tartozó jogcsaládokat. A perspektívájuk is szinte azonos, hiszen mindketten az európai jogok civilizációs közösségből indulnak ki. Az érvelésük azonban már számos ponton eltér, és itt ütközik ki, hogy egy jogfilozófiai érzékenységeről ismert komparatista és egy elismert jogtörténész gondolataival állunk szemben. Ezek a gondolatok azonban nem kizárják, hanem sokkal inkább kölcsönösen kiegészítik egymást. A David számára döntő jogállamiság megjelenik Wieackernél is a legalizmus kapcsán, de Wieacker jogtörténeti precizitással több elemét is megvilágítja emellett a nyugati jognak/az európai jogi kultúrának, és így fontos elemekkel egészíti Davidnak a problematika totalitására vonatkozó gondolatmenetét. Az érvelések mellett az is lényeges különbség, hogy Wieacker az európai jogi kultúra földrajzi határait egészen Oroszorszáig terjeszti ki, beleértve a közép-európai térséget is, míg David kizárólag a *common law*-ra és a kontinentális jogokra fókuszál. Összegezve, érdemes David szövegét és Wieacker elmélyült tanulmányát „összeolvasni”, és ezzel átfogó – jogfilozófiai és jogtörténeti – érveken alapuló betekintést kaphatunk a nyugati jog létét megalapozó érvrendszerbe.

3.4. A nyugati jog fogalmának kritikái

[21] A nyugati jog fogalma természetesen több irányból is kritizálható. Elsőként érdemes kiemelni, hogy a jogösszehasonlítás második világháború utáni felfogásával szemben az 1980-as évektől

kezdve megfogalmazott, alapvetően a posztmodern filozófiából táplálkozó kritikát^[49] e fogalommal szemben is lehet alkalmazni. Mivel a nyugati jog fogalma az 1950-es évektől kiformalódó és a jogrendszerek csoportosításához kapcsolódó tudományos diskurzus egyik eleme,^[50] így vele szemben is felvethetők a jogrendszerek osztályozásához kapcsolódó általános posztmodern ihletettséggű ellenérvek. A nyugati jog vonatkozásában is kritizálható, hogy ez alapvetően Európa-centrikus fogalom, mely szükségszerűen elvonja a figyelmet a többi, európai szemszögből sokkal nehezebben megközelíthető és értelmezhető jogi kultúráról, illetve olyan nézőpontot teremt, mely nem képes a nem európai jogok sajátosságait empatikusan megragadni.^[51] Másrészt arra is fel lehet hívni a figyelmet, hogy maga a csoportosítás aktusa is – melynek része a nyugati jog fogalma – egy kulturálisan meghatározott tevékenység, és így mindig magában rejtje a kategorizálást végző személy kulturális előfeltevéseit.^[52] Ilyen értelemben pedig ezért sosem lehet valójában objektív, hanem mindig belekényszeríti a sokszínű valóságot egy előre meghatározott és kulturális előfeltevésektől terhelt sémába, erőszakosan leegyszerűsítve azt. Azaz a nyugati jog leginkább számunkra – európaiaknak – lényeges és fontos probléma, egy másik kontinensről nézve sokkal kevésbé tűnhet érdekesnek, ellentétben az e területen működő jogrendszerek kérdéseivel.

[22] Másodsorban a nyugati jog fogalma az ún. posztkolonialista kritikával szemben sem maradhat érintetlen. E felfogás, mely a gyarmatosítás kritikáján keresztül kívánja a történelmi és társadalomelméleti gondolkodást a volt gyarmati területek problémái felé fordítani, rámutat arra, hogy a nyugati jog – mint a nyugati imperializmus eszköze – jelentős szerepet játszott az európai gyarmatosítási törekvésekben és így a harmadik világ kizsákmányolásában, illetve a nyugati kulturális minták rákényszerítésében a más értékrenddel és kultúrával rendelkező civilizációkra.^[53] Ilyen értelemben, e perspektívából, a nyugati jog nem egy értékhordozó jelenség – ahogy arra David és Wieacker rámutat –, hanem a gyarmatosítás történelmi folyamatának egy olyan központi eleme, mely döntő szerepet játszott a gyarmati területek feletti ellenőrzés és befolyás megszilárdításában. Ezzel párhuzamosan jelentősen hozzájárult a gyarmatosítást követő kulturális változásokhoz és a gyarmatok kapitalista viszonyainak megteremtéséhez.^[54] Ez azonban nem kizárólag a kizsákmányolás kereteinek megteremtését jelentette, hanem a helyi jogrendszerek formalizálásán és modernizálásán keresztül, valamint az állami igazgatás megteremtésével a helyi lakosok jogvédelméhez is hozzájárult a gyarmatosításhoz kapcsolódó szélsőségek esetleges korlátozásával.^[55] E perspektívából a nyugati jog – szemben a dauidi képpel – tehát az európai gyarmatosítás és az arra ráépülő gazdasági és kulturális kizsákmányolás hatékony és – ilyen értelemben – elnyomó eszközöként is értelmezhető.

4. A nyugati jog kortárs relevanciája

[23] A nyugati jog koncepciója egyáltalán nem áll viták felett – noha David igyekszik azt az európai jogfejlődés egy morális, a társadalom igazságos berendezkedésén alapuló olvasatával összekapcsolni –, mint arra a posztmodern és a posztkolonialista kritika élesen rámutat. Ezek alapján az a kérdés is feltehető, hogy van-e és lehet-e ennek a közel hetven éve kidolgozott fogalomnak jelentősége napjainkban, a XXI. század harmadik évtizedében. Úgy vélem, hogy minden kritikai ellenvetés^[56] ellenére e kérdésre a válasz egyértelműen igen. A nyugati jog fogalma ugyanis segít megérteni az európai jogi gondolkodás közös pontjait, különös tekintettel a joguralomra és a jog és az igazságosság összekapcsolódására. Másrészt a nyugati jog dauidi elképzelése abban is a segítségünkre lehet, hogy a széles körben elterjedt jogpozitivistá gondolkodás ellenére se feledkezzünk meg arról, hogy az európai gondolkodásban – az antikvitástól napjainkig – a jog szabályait nemcsak önmagukban, hanem egy erkölcsi keretrendszer vonatkozásában is értelmezzük és megítéljük. Ez az erkölcsi keretrendszer természetesen koronként átalakul,^[57] de maga az elvárás, hogy a joghoz erkölcsi jellegű követelményeket is társítsunk, az európai jogi kultúra olyan állandó eleme, mint a Wieacker által azonosított perszonalizmus, legizmus vagy intellektualitás.

[24] A vasüggöny leomlása után a korábbi kétpólusú világrend is alapjaiban átformálódott és új törésvonalak jelentek meg, melyek alapvetően civilizációs természetűek.^[58] Jósolni lehetetlen, de az

egyértelműnek tűnik, hogy a világpolitikában és világgazdaságban a modernitás során hagyományosan domináns atlanti civilizációs kör^[59] mellett olyan újabb szereplők jelennek meg – például Kína vagy az iszlám világ –, melyek civilizációs egyediségük mellett hasonlóan egyedi kulturális-történelmi gyökerekre visszavezethető jogi gondolkodással és jogrendszerrel is rendelkeznek (->kelet-ázsiai jogrendszerek, ->az iszlám jog). Ebben az esetben pedig a nyugati jog fogalma továbbra is aktuális marad, hiszen a jogi kultúrák egyik nagy és komoly történelmi hatással rendelkező mintázatának – azt a többi nagy jogi kultúrától markánsan megkülönböztető – filozófiai szintű kulcsfontjára, a jogállamiság gondolatára mutat rá.

5. JEGYZETEK

[1] Szeretném megköszönni Földi András részletes opponenciáját és Kelemen Katalin megjegyzéseit, javaslatait. Mindkettőből nagyon sokat tanultam és érdemben hozzájárultak, hogy a szócikk elnyerje végső formáját.

[2] E problémakör általános áttekintéséhez lásd VARGA Csaba: „Theatrum legale mundi, avagy a jogrendszerek osztályozása” in H. SZILÁGYI István – PAKSY Máté (szerk.): *Ius unum, lex multiplex. Liber amicorum Z. Péteri dedicata*, Budapest, Szent István Társulat, 2005, 219–244. A taxonómia tudományos hasznosságáról pedig lásd Jaakko HUSA: „The Future of Legal Families” *Oxford Handbooks Online* (2016).

[3] A jogrendszerek csoportosítási kísérleteit részletesen elemzi Constantinesco. Lásd Léontin-Jean CONSTANTINESCO: *Traité de droit comparé. Tome III. La science des droit comparé*, Paris, Economica, 1983, 80–162.

[4] Az ideológiai elemek fontosságáról lásd René DAVID: *Traité élémentaire de droit civil comparé*, Paris, LJDG, 1950, 224.

[5] DAVID (3. j.) 224.

[6] Ez a meglátás a kortárs diskurzusban alapvető újdonságnak számít, vö. Pierre ARMINJON – Boris NOLDE – Martin WOLFF: *Traité de droit comparé I.*, Paris, LGD, 1950.

[7] René DAVID: „Existe-t-il un droit occidental?” in Kurt H. NADELMANN – Arthur T. von MEHEREN – John HAZARD: *XXth Century Comparative and Conflicts Law. Legal Essays in the Honor of Hessel E. Yntema*, Leyden, A. W. Sythoff, 1961, 56–64. Magyar fordításban: René DAVID: „Létezik-e nyugati jog?” in FEKETE Balázs (szerk.): *A jogösszehasonlítás elmélete. Szövegek a jelenkori komparatiztika köréből*, Budapest, Szent István Társulat, 2006, 99–105. (A következőkben a magyar fordítást használom, amikor erre a szövegre hivatkozom.)

[8] DAVID 2006 (6. j.) 100.

[9] DAVID 2006 (6. j.) 100.

[10] Vö. Konrad ZWEIGERT – Hein KÖTZ: *Introduction to Comparative Law*, Oxford, Oxford University Press, 1998, 33–47.

[11] DAVID 2006 (6. j.) 101.

[12] Az ideológiák szerepéről lásd Michael FREEDAN: „Ideology and Political Theory” *Journal of Political Ideologies* 2006/1, 3–22.

[13] DAVID 2006 (6. j.) 101

[14] DAVID 2006 (6. j.) 102.

[15] Lásd részletesen KULCSÁR Kálmán: *A jog nevelő szerepe a szocialista társadalomban*, Budapest, KJK, 1961.

- [16] A konvergencia kérdésköréhez Mathias SIEMS: *Comparative Law*, Cambridge, Cambridge University Press, 2014, 233–242.
- [17] A két nagy jogcsalád konvergenciájának kérdésében kifejezetten szkeptikus Pierre LEGRAND: „European Legal Systems are Not Converging” *The International and Comparative Law Quarterly* 1996/1, 52–81.
- [18] DAVID 2006 (6. j.) 105.
- [19] DAVID 2006 (6. j.) 105.
- [20] René DAVID: *Les grands systèmes de droits contemporains*, Paris, Dalloz, 1964.
- [21] René DAVID: *A jelenkor nagy jogrendszerei*, ford. Nagy Lajosné DUSA Margit, Budapest, KJK, 1977, 29.
- [22] DAVID (20. j.) 29.
- [23] DAVID (20. j.) 29–30.
- [24] René David életrajza megismerhető az 1982-ben megjelent önéletrajzából. Ez a kötet rendkívül sokat árul el gondolkodásmódjának formálódásáról is. René DAVID: *Les avatars d'un comparatiste*, Paris, Economica, 1982.
- [25] André TUNC: „René David (1906–1990)” *Revue internationale de droit comparé* 1990/3, 865.
- [26] TUNC (24. j.) 867.
- [27] Egy tanítványa így ír erről: „*Sa perception du droit est en accord avec sa personnalité, il ne semble pas y avoir de rupture entre ce que l'on est et devient au fil du temps, entre ce que l'on sait et apprend au fil du temps, entre ce que l'on fait et ce que l'on croit en définitive; et cela fut-ce aux dépens du succès de son action ou au prix de l'incompréhension ou de l'indifférence des autres.*” Catherine LABRUSSE-RIOU: „La personnalité de René David” in *Hommage á René David*, Paris, Association Henri Capitant-Dalloz, 2012, 10.
- [28] Lásd például a „jog elhalásának” és „szocialista törvényesség” marxista téziseinek ellentétéről írt tanulmányát, mely eredetileg 1962-ben jelent meg. René DAVID: „L'égalité socialiste ou dépérissement du droit?” in René DAVID: *Le droit comparé, droits d'hier, droits de demain*, Paris, Economica, 1982, 215–243.
- [29] Ulrich DROBNIG: „The International Encyclopedia of Comparative Law: Efforts toward a Worldwide Comparison of Law” *Cornell International Law Journal* 1972, 113–129.
- [30] Vö. Pierre LEGRAND: „How to Compare Now” *Legal Studies* 1996/2, 232–242.
- [31] René DAVID: „Les différentes conceptions de l'ordre social et du droit” in René DAVID: *Le droit comparé, droits d'hier, droits de demain*, Paris, Economica, 1982, 95.
- [32] DAVID (30. j.) 102.
- [33] Vö. a kritikai jogelmélet szerzői közül Kennedy álláspontjával, aki szerint a bíróságok munkája a XX. század során az Egyesült Államokban részben a formalizmus meghaladására irányult. Duncan KENNEDY: „Tartalom és forma a magánjog ítélkezésben” in SZABADFALVI József (szerk.): *Mai angol-amerikai jogelméleti törekvések*, Miskolc, Bíbor, 1996, 75–99.
- [34] Lásd MOÓR Gyula: *Jogfilozófia*, Budapest, Püski, 1994, 27.
- [35] Vö. Norberto BOBBIO: „Természetjog és jogi pozitivizmus” in PAKSY Máté – TATTAY Szilárd (szerk.): *Ratio iuris. Szövegek a természetjogi gondolkodás tanulmányozásához*, Budapest, Pázmány Press, 2014, 25–27.
- [36] David teljesen nyíltan beszél idealista meggyőződéséről önéletrajza *Miben hiszek?* című zárófejezetében. DAVID (23. j.) 292–298.

- [37] Lásd Francesco VIOLA: „Introduction: Natural Law Theories in the 20th Century” in Enrico PATTARO – Corrado ROVERSI (szerk.): *Legal Philosophy in the Twentieth Century: The Civil Law World. Tome 2*, Springer, 2016, 1065–1163.
- [38] David háborús élményeinek összefoglalását – hadifogság, az ellenállás és a sebesülése – részletesen lásd DAVID (23. j.) 58–140.
- [39] Lásd pl. Harold J. BERMAN: *Law and Revolution. The Formation of the Western Legal Tradition*, Cambridge, MA-London, Harvard University Press, 1983; Reinhard ZIMMERMANN: *Roman Law, Contemporary Law, European Law*. Oxford, Oxford University Press, 2001; Ugo MATTEI: „Three Patterns of Law: Taxonomy and Change in World’s Legal Systems” *The American Journal of Comparative Law* 1997/1, 5–44. Lásd továbbá Földi András ismertetését Mauro Guiseppe Barberis munkájáról: FÖLDI András: „A jog Európája” *Acta Facultatis Politico-iuridicae Universitatis Scientiarum Budapestinensis de Rolando Eötvös Nominatae*, 2009, 195–202.
- [40] A téma szempontjából Wieacker átfogó munkája Franz WIEACKER: *A History of Private Law in Europe*, Oxford, Clarendon Press, 1995. Wieacker munkásságáról lásd HAMZA Gábor: „In memoriam Franz Wieacker (1908–1994)” *Jogtudományi Közlöny* 1995/3, 141–143.
- [41] Franz WIEACKER: „The Foundations of European Legal Culture” *The American Journal of Comparative Law*, 1990/1, 1–29.
- [42] WIEACKER (39. j.) 1.
- [43] WIEACKER (39. j.) 5.
- [44] WIEACKER (39. j.) 9–19.
- [45] WIEACKER (39. j.) 20–23.
- [46] WIEACKER (39. j.) 23–25.
- [47] WIEACKER (39. j.) 25.
- [48] WIEACKER (39. j.) 25–27.
- [49] Összefoglalóan lásd Günter FRANKENBERG: „Critical Comparison: Re-thinking Comparative Law” *Harvard International Law Journal* 1985/2, 411–456.
- [50] Lásd Balázs FEKETE: *Paradigms in Modern European Comparative Law. A History*, Oxford, Hart, 2021, 99–116.
- [51] Günter FRANKENBERG: „Stranger than Paradise: Identity & Politics in Comparative Law” *Utah Law Review* 1997, 262–267.
- [52] Vivian Grossvald CURRAN: „Cultural Immersion. Difference and Categories in U.S. Comparative Law” *The American Journal of Comparative Law* 1998/1, 48.
- [53] Áttekintésként lásd Alpana ROY: „Postcolonial Theory and Law: A Critical Introduction” *Adelaide Law Review* 2008, 315–357.
- [54] Sally ENGLE MERRY: „Law and Colonialism” *Law & Society Review* 1991/4, 917.
- [55] ENGLE MERRY (53. j.) 891.
- [56] A posztmodern kritikák több szempontból meggyőző kritikájaként lásd Anne PETERS – Heiner SCHWENKE: „Comparative Law Beyond Postmodernism” *The International and Comparative Law Quarterly* 2000/4, 800–834.
- [57] Lásd részletesen Rudolf REZSŐHÁZY: *Émergence des valeurs communes aux Européens à travers l’histoire*, Paris, L’Harmattan, 2012.
- [58] Vö. Samuel P. HUNTINGTON: *A civilizációk összecsapása és a világrend átalakulása*, ford. PUSZTA

Dóra, GÁZSITY Mila, GECSÉNYI Györgyi, Budapest, Európa, 2019.

[59] Lásd HUNTINGTON (57. j.) 119–136, 255–266, 299–342.